

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

АРЕШОНКОВ В. В.,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності
(Навчально-науковий інститут № 1
Національної академії внутрішніх справ)

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.28>

ЩОДО ПИТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена обґрунтуванню висловленої думки, що техніко-криміналістичні дослідження, які включають пошук слідової інформації, її огляд і попереднє дослідження, перевірки за криміналістичними обліками та криміналістичні експертизи, являють собою цілісну технологію. Зазначається, що техніко-криміналістичні дослідження являють собою послідовність проведення певних дій, спрямованих на досягнення конкретного результату, а саме отримання нових доказів (інформації) у кримінальному провадженні.

У статті наголошується, що техніко-криміналістичні дослідження починаються з моменту отримання первинної інформації про подію злочину та об'єкти, що підлягають дослідженню й закінчуються, як правило, висновком експерта, що містить нову інформацію, яку слідчий використовує при доказуванні. Між початковим і кінцевим етапами існують декілька стадій, які є обов'язковими для виконання. Детально розглянуто такі етапи з розкриттям завдань на кожному з них, кінцевих результатів та інших обов'язкових елементів (методичного, інформаційного, технічного забезпечення). Констатовано, що кожен із зазначених етапів, відповідно, і різновидів техніко-криміналістичних досліджень сам по собі є складним, у свою чергу, кожна з його стадій може бути представлена як самостійна технологія.

Зазначається, що у запропонованій у статті технологічній схемі проведення техніко-криміналістичних досліджень, з одного боку, є чіткий поділ процесу на стадії та етапи з оптимальним використанням матеріально-технічного й кадрового потенціалу, з іншого – залишаються можливості для творчого індивідуального підходу до кожного виду досліджень.

Наголошується, що дотримання технології проведення техніко-криміналістичних досліджень вирішує основне їх завдання – отримання нової інформації за кримінальним провадженням. Відповідно, недотримання може призвести до негативних наслідків – затягування розслідування; втрати орієнтуючої інформації на певному етапі розслідування, що ускладнює встановлення, розшук і затримання злочинця; недостатності доказової бази для пред'явлення обвинувачення на заключному етапі розслідування.

Ключові слова: криміналістична техніка, техніко-криміналістичні дослідження, криміналістичні експертизи, технологія дослідження, доекспертні та експертні дослідження.

Areshonkov V. V. On the technology of technical-forensic research in crime investigation

The article is devoted to substantiating the opinion that technical-forensic research, which includes the search for trace information, its review and preliminary research, forensic checks and forensic examinations, is a holistic technology. It is noted that technical-forensic research is a sequence of certain actions aimed at achieving a specific result, namely the receipt of new evidence (information) in criminal proceedings.

The article emphasizes that technical-forensic research begin with the receipt of initial information about the crime and the objects to be investigated and usually end with an expert opinion containing new information that the investigator uses in evidence. There are several steps that must be taken between the initial and final stages. This process can and should be subject to certain laws, which are inherent in the concept of technology. The article discusses in detail the following stages with the disclosure of tasks on each of them, the final results and other mandatory elements (methodological, informational, technical support). It is stated that each of these stages, and accordingly the types of technical-forensic research, in itself is complex and, in turn, each of its stages can be presented as an independent technology.

It is noted that the technological scheme of technical-forensic research proposed in the article, on the one hand, there is a clear division of the process into stages and stages with optimal use of logistical and human resources, on the other hand there are opportunities for creative individual approach to each type of research.

It is emphasized that adherence to the technology of technical-forensic research solves their main task – to obtain new information on criminal proceedings. Accordingly, non-compliance can lead to negative consequences – delaying the investigation; untimely conduct of public and covert investigative (search) actions and refusal to conduct some of them due to lack of information; loss of indicative information at a certain stage of the investigation, which complicates the identification, search and detention of the offender; insufficient evidence to prosecute at the final stage of the investigation.

Keywords: *forensic equipment, technical-forensic research, forensic examinations, research technology, pre-expert and expert research.*

Вступ. Останнім часом у науковій літературі з криміналістики значна увага приділяється поняттям «криміналістична технологія», «технологічний підхід», що вживаються стосовно як науки криміналістики загалом, так і окремих її розділів: загальних положень, криміналістичної техніки, тактики й методики. Також досить детально науковцями розглянуті експертні технології або ж технології проведення судових експертиз.

Різні аспекти проблематики, пов'язаної з технологією окремих різновидів техніко-криміналістичних досліджень розглядали в роботах А.А. Барцицька, Р.С. Белкін, В.Г. Гончаренко, Ю.О. Гресь, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, Р.В. Комісарчук, І.В. Пиріг, М.В. Салтевський, Е.Б. Сімакова-Єфремян, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський та інші. Проте потрібно зауважити, що техніко-криміналістичні дослідження у вигляді окремої категорії криміналістичної техніки науковцями майже не виділялися, відповідно, не вивчався взаємозв'язок їх елементів. Тому до цього часу технологічний підхід до розгляду техніко-криміналістичних досліджень як цілісної категорії науковцями не застосовувався. У зв'язку із цим розгляд техніко-криміналістичних досліджень як цілісної технології є до цього часу надзвичайно актуальним.

Важливість розгляду цього питання з технологічного боку зумовлено не стільки потребами теорії криміналістики, скільки потребами практики проведення техніко-криміналістичних досліджень і, відповідно, використання їх результатів у розкритті й розслідуванні злочинів.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні того, що техніко-криміналістичні дослідження являють собою цілісну технологію, розкритті її сутності й визначенні її основних принципів.

Результати дослідження. Аналізуючи визначення криміналістичної технології, можна зазначити, що це поняття не випадково з'явилося в теорії криміналістики. Передусім це зумовлено проблемами практики застосування окремих криміналістичних методик.

Тенденцією впровадження технологічного підходу в криміналістику В.В. Тищенко та А.А. Барцицька вважають «проявом загального закону інтеграції та диференціації наукових знань, що забезпечує постійний розвиток криміналістики та її поповнення новим знанням як відкритої системи, що активно розвивається. Закономірним наслідком цього є активний процес пристосування досягнень різних наук, що відповідає основній функції криміналістики – забезпеченню практики ефективним комплексом засобів, методів та прийомів боротьби зі злочинністю» [1, с. 28–29].

Необхідно підкреслити, що криміналістичні технології розглядаються науковцями щодо всіх розділів криміналістики. Потрібно відмітити значний вклад у цьому напрямі представників Одеської наукової школи криміналістів: В.В. Тищенко, А.А. Барцицької, Ю.О. Гресь, Р.В. Комісарчука.

Більшість дискусій науковців пов'язано з визначенням місця криміналістичних технологій у системі криміналістики, її зв'язком з методикою розслідування. В.В. Тищенко зазначає, що технологія дає змогу оптимально здійснити діяльність з розслідування злочинів завдяки організації й координації всіх необхідних дій і заходів, що виконуються відповідно до комплексної програми розслідування з послідовного та поетапного вирішення поставлених завдань [2, с. 23]. Загалом погоджуючись із цим твердженням, ми вважаємо, що впровадження технологічного підходу до криміналістичних знань повинно мати виключно практичну спрямованість.

Зважаючи на предмет дослідження, можна зазначити, що техніко-криміналістичні дослідження являють собою послідовність проведення певних дій, спрямованих на досягнення конкретного результату, а саме отримання нових доказів (інформації) у кримінальному провадженні. Цей процес може й повинен підпорядковуватись певним закономірностям, які саме й властиві поняттю «технології».

Техніко-криміналістичні дослідження починаються з моменту отримання первинної інформації про подію злочину та об'єкти, що підлягають дослідженню й закінчуються, як правило, висновком експерта, що містить нову інформацію, яку слідчий використовує при доказуванні. Між початковим і кінцевим етапами існують декілька стадій, які є обов'язковими для виконання.

Розглянемо більш детально технологічний процес проведення техніко-криміналістичних досліджень.

Будь-яка технологія передбачає: предмет праці (предмет технологічного впливу, технологічний об'єкт), засоби праці (технологічні засоби), носія технологічних функцій (працівника, колективу тощо), рівень технологічного розвитку суспільства [3, с. 313]. До сучасної технології висуваються такі вимоги: високий ступінь поділу процесу на стадії (фази); системна повнота (цілісність) процесу, який повинен включати весь набір елементів, що забезпечують необхідну завершеність дій людини в досягненні поставленої мети; регулярність процесу й однозначність його фаз, що дають змогу застосовувати середні величини при охарактеризуванні цих фаз, а отже, їх стандартизації й уніфікації; технологія є нерозривно пов'язаною з процесом – сукупністю дій, які виконуються в часі; технологічний процес здійснюється в штучних системах, створених для забезпечення реалізації певних потреб [4, с. 6].

З урахуванням означеного вище визначимо етапи та стадії технологічного процесу проведення техніко-криміналістичних досліджень.

1. *Етап отримання первинної інформації про подію злочину й об'єкти, що підлягають дослідженню.* Цей етап починається з проведення невербальних слідчих (розшукових) дій

початкового етапу розслідування, у більшості випадків огляду, в окремих випадках обшуку. Суб'єктами проведення самих досліджень є спеціаліст або група спеціалістів у взаємодії зі слідчим і працівниками оперативних підрозділів. Об'єктами дослідження можуть бути місце події; будь-яке приміщення та місцевість, що не є місцем події; предмети й документи; транспортні засоби. Технологічна схема цього етапу може бути представлена в такому вигляді:

1.1. Початкова стадія передбачає вирішення таких завдань: установлення події кримінального правопорушення, отримання первинної інформації, планування дослідницьких дій. Для цього потрібно виконати такі *організаційні заходи* забезпечення технологічного процесу: одержати по можливості інформацію про обставини вчиненого злочину: час і характер злочинної події; особу злочинця, кількість злочинців, який проміжок часу вони перебували на місці події; які знаряддя та засоби використовували злочинці під час учинення злочину, де та які предмети залишили, що змінилося на місці події до прибуття слідчо-оперативної групи (далі – СОГ). Залежно від отриманої інформації підготувати необхідні науково-технічні засоби для забезпечення виїзду на місце пригоди та проведення огляду.

1.2. Робоча стадія передбачає вирішення таких завдань: виявлення, фіксацію, вилучення слідів; попереднє дослідження вилучених об'єктів; надання результатів дослідження для їх оперативного використання. *Організаційні заходи*: узгодження плану проведення дослідів із загальним планом огляду за часом і локаціями; узгодження способу обміну інформацією між учасниками СОГ; з'ясування можливої співпраці зі слідчим під час фіксації обстановки місця події в протоколі; з'ясування можливості зміни стану об'єктів під час дослідження й можливостей використання руйнівних методів дослідження. *Технічне забезпечення*: прилади й пристрої електричного та газорозрядного освітлення (лампи розжарення, газорозрядні люмінесцентні лампи); спеціальні джерела освітлення: ультрафіолетові та інфрачервоні лампи; оптичні прилади – лупи різної кратності збільшення, призначення та конструкції; засоби виявлення невидимих і слабовидимих слідів рук: дактилоскопічні порошки та пензлі, розчини; засоби фіксації та вилучення об'ємних слідів – полімерні пасти, гіпсові розчини; пошуку і попереднього визначення крові. Інші засоби залежно від інформації, отриманої на початковій стадії. *Методичне забезпечення*: 1) методики виявлення та вилучення: слідів рук, слідів знарядь зламу і транспортних засобів; слідів біологічного походження; одорологічних слідів; 2) методичні рекомендації: з тактики огляду місця події; з використання фотоапарата та відеокамери для фіксації обстановки місця події та місця обшуку; 3) методики дослідження об'єктів: в ультрафіолетовій та інфрачервоній зонах спектру; під збільшенням; із використанням хімічних методів; методом порівняння.

1.3. Заключна стадія передбачає вирішення таких завдань: фіксація результатів дослідження в довідці спеціаліста, що є додатком до протоколу слідчої (розшукової) дії (ст. 105 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України); упаковка та підготовка до транспортування вилучених об'єктів і слідів. *Організаційні заходи*: узгодження зі слідчим часу оформлення довідки, місця розміщення та способу транспортування вилучених об'єктів. *Технічні засоби*: пакувальні матеріали: коробки, спеціальні пакети, конверти. *Методичне забезпечення*: методичні рекомендації: з оформлення довідки спеціаліста; з упаковки речових доказів.

2. *Етап постановки об'єктів на облік та обробки результатів перевірки*. Об'єктами досліджень на цьому етапі є предмети, сліди, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій. Суб'єктами проведення досліджень на цьому етапі є працівники експертної служби МВС України. Технологічна схема цього етапу може бути представлена в такому вигляді.

2.1. Стадія виявлення індивідуальних ознак вилучених об'єктів чи ідентифікаційних ознак вилучених слідів. Постанова на облік здійснюється тільки після проведення експертних досліджень (Наказ МВС України від 10.09.2009 № 390). Експертизи призначаються для вирішення питань діагностичного характеру, а саме встановлення ідентифікаційних ознак об'єктів і слідів. *Організаційні заходи*: отримання постанови (ухвали) на проведення експертизи, отримання об'єктів дослідження, проведення експертизи, направлення результатів дослідження ініціатору. *Технічні засоби*: прилади оптичного збільшення: лупи, мікроскоп;

фотографічне обладнання; відеоспектральний компаратор; кулевловлювач, інша експертна техніка та обладнання залежно від виду об'єктів, що направляються для постановки на облік. *Методичне забезпечення*: методики проведення експертиз: дактилоскопічної, трасологічної, зброї, документів тощо залежно від виду об'єктів, що направляються для постановки на облік.

2.2. Стадія розміщення об'єктів у сховищах і поміщення слідів в автоматизовані банки даних інформаційних пошукових систем. *Організаційні заходи*: після проведення експертних досліджень об'єктів (їх копій, зображень) працівниками, якими вони проводилися, складаються реєстраційні картки; отримання письмового запиту встановленої форми від органів досудового розслідування; постановка об'єктів на облік; перевірка за відповідними видами та рівнями криміналістичних обліків експертної служби МВС України. *Технічне забезпечення*: електронно-обчислювальні машини, автоматизовані інформаційно-пошукові комплекси (Дакто-2000, BallScan тощо). *Методичне забезпечення*: Наказ МВС України від 10.09.2009 № 390, інструкції з ведення окремих видів обліків.

2.3. Стадія обробки результатів перевірки. *Організаційні заходи*: про результати перевірки інформуються органи досудового розслідування направленням листа встановленої форми; у разі встановлення ідентичності об'єктів вони направляються для проведення ідентифікаційної експертизи в органи досудового розслідування; у разі встановлення або невстановлення ідентичності об'єктів після проведення експертизи вони направляються до колекцій вищого або нижчого рівнів. *Технічне забезпечення*: електронно-обчислювальні машини. *Методичне забезпечення*: Наказ МВС України від 10.09.2009 № 390, інструкції з ведення окремих видів обліків.

3. *Етап експертного дослідження*. Об'єктами досліджень на цьому етапі є предмети, сліди, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій або об'єкти, що надійшли після їх перевірки за криміналістичними обліками. Суб'єктами проведення досліджень на цьому етапі є експерти. Технологічна схема цього етапу може бути представлена в такому вигляді.

3.1. Роздільне дослідження полягає у вивченні кожного об'єкта експертизи окремо, у виділенні, фіксації та аналізі ознак об'єктів, що мають значення для предмета експертизи. Вивченню підлягають як безпосередньо об'єкти дослідження, так і зразки. *Організаційні заходи*: отримання постанови слідчого про проведення експертизи, перевірка відповідності наявних речових доказів зазначеним у постанові, складання клопотання про надання додаткових матеріалів у разі необхідності. *Технічне забезпечення*: оптичне приладдя – лупи, мікроскоп, фотоапарат, відеокамера, репродукційна установка. *Методичне забезпечення*: загальна методика роздільного дослідження об'єктів, окремі методики залежно від досліджуваних об'єктів.

3.2. Експертний експеримент складається з проведення експериментів для досягнення таких цілей: установлення конкретного факту й причинного зв'язку між фактами, явищами; з'ясування механізму слідотворення; дослідження властивостей об'єктів (у тому числі слідів) при поводженні їх у різних умовах середовища тощо. *Організаційні заходи*: налаштування обладнання для проведення експериментів, забезпечення безпеки в разі необхідності, залучення помічників за потреби. *Технічне забезпечення*: обладнання для проведення експериментів залежно від виду експертизи. *Методичне забезпечення*: експертні методики залежно від досліджуваних об'єктів.

3.3. Порівняльне дослідження, метою якого є встановлення збігу та розбіжностей загальних і індивідуальних ознак порівнюваних об'єктів. Порівняльна стадія ідентифікаційного дослідження складається з двох етапів. На першому етапі вивчаються та порівнюються загальні ознаки. Якщо експерт установлює збіг загальних ознак, починається другий етап – порівняння окремих ознак об'єктів. Ця стадія закінчується встановленням збігу та відмінностей ознак досліджуваних об'єктів [5, с. 203]. *Технічне забезпечення*: порівняльний мікроскоп, обладнання для проведення порівняльних досліджень залежно від виду експертизи. *Методичне забезпечення*: експертні методики залежно від досліджуваних об'єктів.

3.4. Синтезуюча (оціночна) частина є узагальненням результатів дослідження відповідними висновками, що містять відповіді на питання, поставлені на вирішення експертизи.

Аналітичний оціночний етап полягає у визначенні кількості ознак, що збігаються, й ознак, що розрізняються, у порівнюваних сукупностях, сформульованих та оцінених індивідуальними та відносно немінливими. Закінчується аналітичний етап формулюванням в експерта переконання, що порівнювані сукупності ознак досліджуваного об'єкта і його зразків однакові, тобто походять від того самого джерела. Отже, констатується факт установлення тотожності: якщо сукупності не збігаються, то встановлюється розходження – досліджуваний об'єкт не той, від якого отримано зразки [6, с. 410].

3.5. Складання висновку експерта – документа, який є джерелом доказів у кримінальному провадженні та відображає хід і результати дослідження. Отримані результати викладаються у вигляді висновків, що є відповідями на поставлені перед експертом питання. *Технічне забезпечення*: комп'ютер, фотоматеріали, що відображають хід дослідження. *Методичне забезпечення*: методичні рекомендації з оформлення висновку експерта, нормативні документи (КПК України, відомчі нормативно-правові акти).

Під час розроблення технології експертного дослідження ми використовували складники загальної методики проведення експертизи. Заслужують на увагу етапи проведення експертизи, запропоновані М.Г. Щербаковським: аналіз експертом вихідних даних; побудова версій про об'єкт дослідження; виділення властивостей об'єкта, необхідних для вирішення завдання; обрання стандартної або розробка евристичної методики; проведення дослідження; встановлення ознак, що відображають властивості об'єктів; оцінювання результатів дослідження; формулювання висновків, установлення фактичних даних по справі [7, с. 202]. Ці етапи автор пропонує для застосування в чіткій послідовності, що є ознакою експертної технології, яку, на наш погляд, можна застосовувати на практиці.

У запропонованій нами технологічній схемі проведення техніко-криміналістичних досліджень, з одного боку, є чіткій поділ процесу на стадії та етапи з оптимальним використанням матеріально-технічного й кадрового потенціалу, з іншого – залишаються можливості для творчого індивідуального підходу до кожного виду досліджень з можливістю обрання відповідних методів і методик.

Необхідно зазначити, що нами виділено три етапи технологічного процесу проведення техніко-криміналістичних досліджень, кожен із яких поділяється на стадії. До того ж перший етап включає окремі різновиди техніко-криміналістичних досліджень – пошук слідової інформації, її огляд і попереднє дослідження, які хоча й виділені нами в теорії як самостійні, проте в цьому випадку вони об'єднані нами, оскільки проводяться в ході однієї слідчої (розшукової) дії. Але кожен із зазначених етапів, відповідно, і різновидів техніко-криміналістичних досліджень сам по собі є складним, у свою чергу, кожна з його стадій може бути представлена як самостійна технологія.

Висновки. На підставі зазначено можемо резюмувати таке:

Техніко-криміналістичні дослідження являють собою цілісну технологію, яка включає в себе низку послідовних і взаємопов'язаних етапів: пошук слідової інформації, її огляд і попереднє дослідження, перевірку за криміналістичними обліками та криміналістичні експертизи, які, відповідно, є різновидами техніко-криміналістичних досліджень. Передусім взаємопов'язаність етапів полягає в тому, що від результатів кожного попереднього напряму залежить результат наступного.

Технології техніко-криміналістичних досліджень притаманні такі принципи, як законність, системність, послідовність, безперервність, динамічність, компетентність та особиста відповідальність суб'єктів.

Дотримання технології проведення техніко-криміналістичних досліджень вирішує основне їх завдання – отримання нової інформації за кримінальним провадженням. Відповідно, недотримання може призвести до негативних наслідків: затягування розслідування; несвоєчасного проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій і відмови від проведення окремих з них у зв'язку з дефіцитом інформації; втрати орієнтуючої інформації на певному етапі розслідування, що ускладнює встановлення, розшук і затримання злочинця; недостатності доказової бази для пред'явлення обвинувачення на заключному етапі розслідування.

Загалом недотримання принципів проведення техніко-криміналістичних досліджень призводить до невиконання або неналежного виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, у частині як забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, так і дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників провадження.

Список використаних джерел:

1. Тіщенко В.В., Барцицька А.А. Криміналістичні технології: поняття та напрями використання. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2014. Вып. 59. С. 27–34.
2. Тіщенко В.В. Криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса : Юридична література, 2008. Вип. 44. С. 18–24.
3. Різун В.В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 10. С. 305–314.
4. Інформаційні технології та моделювання бізнес процесів: навчальний посібник / О.М. Томашевський, Г.Г. Цегелик, М.Б. Вітер, В.І. Дубук. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 296 с.
5. Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
6. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
7. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы : учебно-теоретическое пособие. Харьков : Эспада, 2005. 536 с.

